

Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Grzegorz Nazjanzu

Niniejszy artykuł jest trzecią publikacją w cyklu poświęconym Ojcom Kościoła w katechezie biblijnej¹, który dotyczy Ojców Wschodu² i Zachodu³, określanych tytułem wielkich doktorów Kościoła⁴. Należy on do zakresu katechetyki materialnej, która zajmuje się doborem i porządkiem treści katechezy⁵, dlatego też obszarem zainteresowania niniejszego studium nie są badania patrystyczne, ani też przedstawienie w katechezie całokształtu spraw odnoszących się do danego Ojca Kościoła, ale wydobycie z życia i dzieł Ojców praktycznego zastosowania dla katechezy biblijnej. Postacie świętych zostały wybrane dla potrzeb katechetycznych, nie zajmowano się wyszukiwaniem jakiegoś wspólnego wątku w ich nauczaniu. Jednakże da się zauważyć u nich podobne

Beata STYPULKOWSKA – dr teologii, wykładowca Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie oraz pracownik Wyższego Seminarium Duchownego w Częstochowie.

¹ B. STYPULKOWSKA, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Atanazy Aleksandryjski*, VeC 8 (2017), 337-373.

² Św. Atanazy Aleksandryjski (295-373), św. Bazyli Wielki (330-379), św. Grzegorz z Nazjanzu (330-390) i św. Jan Chryzostom (zm. 407).

³ Św. Ambroży (339-397), św. Hieronim (347-420), św. Augustyn (354-430) i św. Grzegorz Wielki (590-604).

⁴ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, Pelplin-Lublin 1998, 9. Wobec Zachodnich Ojców Kościoła tytułu tego użył pierwszy w średniowieczu św. Będą Czcigodny (673-735), który chciał w ten sposób podkreślić ich szczególne zasługi dla całego Kościoła, zwłaszcza dla jego teologii i doktryny. Wschodnich Ojców Kościoła do grona wielkich doktorów Kościoła włączył papież Pius V w 1568 roku, od kiedy to papieże zaczęli oficjalnie nadawać te tytuły. Por. W. DANIELSKI, *Doktor Kościoła*, EK 4, 35; R. GROŃ, *Doktor Kościoła*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, 198.

⁵ P. TOMASIK, *Kluczowe pojęcia katechetyki fundamentalnej*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, 31; R. CHALUPNIAK, *Katechetyka jako teologia praktyczna. Zdefiniowanie tożsamości eklezjalnej*, „*Studia Katechetyczne*” 9 (2013), 64.

podejście do Pisma Świętego, szukanie w nim norm postępowania, korzystanie z niego jako pierwszego źródła dla nauczania i modlitwy. Można zauważyć, że takie traktowanie Pisma Świętego było typowe dla okresu patrystycznego i charakteryzowało wszystkich Ojców Kościoła. Spośród nich wybrano ośmiu, ze względu na przysługujący im tytuł wielkich doktorów Kościoła. Cykl poświęcony Ojcom Kościoła adresowany jest do katechetów, zajmujących się programowaniem katechezy, oraz katechetów, którzy szukają opracowań katechetycznych zawierających wskazówki metodyczne, aby wzbogacać swoje jednostki lekcyjne⁶.

W dokumentach katechetycznych nie ma definicji katechezy biblijnej⁷. Autorka, zajmując się katechezą biblijną od wielu lat, przyjmuje, że można w ten sposób określić te jednostki, w których tekst biblijny występujący jako źródło formalne katechezy, jest w sposób dokładniejszy zinterpretowany, lub te jednostki, których temat dotyczy wybranych zagadnień biblijnych, Pisma Świętego jako całości czy konkretnej księgi biblijnej. Katecheza biblijna może być realizowana zarówno w formie lekcji szkolnej, jak i katechezy parafialnej. Mimo iż uwagi w tym artykule odnoszą się zarówno do lekcji religii, jak i katechezy parafialnej, będą miały z pewnością większe zastosowanie poza szkołą ze względu na wymagania istniejących programów nauczania religii. W pierwszym artykule cyklu określone zostały cele związane z przedstawieniem Ojców Kościoła ogólnie w katechezie oraz szczegółowo w katechezie biblijnej⁸, treści te więc nie będą powtarzane.

Pierwsze artykuły zostały poświęcone św. Atanazemu Aleksandryjskiemu oraz św. Bazylemu Wielkiemu. Wyznaczyły one pewien porządek dla kolejnych tekstów, w tym niniejszego, który został podzielony na dwie części. W pierwszej części będą przedstawione zagadnienia związane z realizacją celów dotyczących wiedzy, umiejętności i postawy wynikającej z życia św. Grzegorza z Nazjanzu oraz wykorzystania

⁶ P. Tomasiak, poruszając zagadnienie autorskich programów katechetycznych, sugeruje, że każdy nauczyciel powinien być twórczy w swojej pracy i nie powinien korzystać z „bryków” z konspektami, nazywanych poradnikami metodycznymi. Zob. TENŻE, *Program uniwersalny a program autorski*, „Pastores” (2002) 16 (3), 28-29.

⁷ Chociaż termin katechezy biblijnej jest powszechnie stosowany przez katechetów od dawna. Por. J. KOCHÉL, *Katecheza biblijna*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana Ks. Biskupowi Gerardowi Kuszowi, wykładowcy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. R. Chałupniak – J. Kochel – J. Kistorz – W. Spyka, Opole 2004, 155-157.

⁸ B. STYPUŁKOWSKA, *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej*. Św. Atanazy Aleksandryjski, 338-340.

jego dzieł i dokumentów o nim. W drugiej części będą podane propozycje do realizacji sześciu zadań katechezy, które są kluczowe w katechetycznym nauczaniu. Ponieważ artykuły o Ojcach Kościoła oparte są na jednym schemacie oraz dotyczą okresu patrystycznego, w tym podobnej duchowości biblijnej, niektóre wnioski katechetyczne oraz sformułowania w kolejnych artykułach mogą się powtarzać. Jest to nieuniknione z tego względu, że każdy artykuł w cyklu stanowi jednocześnie odrębną całość i może być traktowany jednostkowo.

W niniejszym artykule nie ma odwołań do podstawy programowej katechezy, ponieważ obecnie obowiązująca podstawa programowa traci swoją ważność z powodu reformy szkolnej, a nowa podstawa programowa katechezy nie została jeszcze ogłoszona.

1. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących wiedzy

Do celów dotyczących wiedzy (formacja teologiczna) będzie należało przekazanie informacji o dostępności materiałów dotyczących Ojców Kościoła w zasobach bibliotek i Internetu, charakterystyka dokumentów o Ojcach Kościoła oraz ich pism, przybliżenie postaci Ojców Kościoła z uwzględnieniem rodziny, z jakiej się wywodzą, zdobytego wykształcenia, działalności i nauczania, związków przyjaźni i powiązania z innymi osobami. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne będzie ukazanie stosunku Ojców Kościoła do Pisma Świętego i przeczytanie fragmentów z ich dzieł dotyczących wybranych tekstów biblijnych lub ksiąg biblijnych. Przez studium, słuchanie, oglądanie, stawianie pytań i szukanie odpowiedzi katechizowany będzie realizował cele dotyczące wiedzy.

W katechezie biblijnej o Ojcach Kościoła należną uwagę należy zwrócić na kontakt uczniów z tekstami źródłowymi. Do takich tekstów będą należały zarówno dokumenty papieskie, jak i pisma starożytne. Przez analizowanie treści pochodzących z tekstów źródłowych uczeń udoskonali umiejętność ich rozumienia i interpretacji, co będzie przydatne również w odniesieniu do tekstów biblijnych.

Św. Grzegorz z Nazjanzu jest jednym z czterech Wschodnich Ojców Kościoła, których określamy wielkimi doktorami Kościoła. Dlatego też postać św. Grzegorza z Nazjanzu zasługuje na to, aby poświęcić jej oddzielny czas w ramach lekcji religii i katechezy parafialnej. Cele

dotyczące wiedzy będą realizowane zarówno przez kontakt z tekstami źródłowymi, jak i opracowaniami. Dzięki nim uczeń pozna sylwetkę Świętego, a przede wszystkim zostanie mu przybliżona duchowość biblijna, która charakteryzowała św. Grzegorza z Nazjanzu. Wiedza uzyskana podczas lekcji religii będzie pogłębiana podczas katechezy parafialnej. Zdobytą wiedzę uczeń będzie mógł wykorzystywać do rozwijania umiejętności oraz kształtowania postaw.

2.1. Charakterystyka dokumentów o św. Grzegorzcu z Nazjanzu oraz niektórych jego pism

W odniesieniu do św. Grzegorza z Nazjanzu w katechezie biblijnej można wykorzystać dwie katechezy Benedykta XVI oraz jeden rozdział z *Historii Kościoła* Sokratesa Scholastyka. Pierwsze dokumenty są współczesnymi wypowiedziami, kolejny jest dziełem starożytnym.

Wśród dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu na szczególną uwagę zasługują jego mowy, które mogą być wykorzystane w katechezie biblijnej. Młodzież winna poznać dorobek św. Grzegorza z Nazjanzu przynajmniej we fragmentach, dorosłych warto zachęcić do szerszego zapoznania się z dziełami tego Ojca Kościoła (w tym z mowami liturgicznymi z okazji świąt czy mowy pochwalnej na cześć Braci Machabejskich).

2.1.1. Katechezy Benedykta XVI o św. Grzegorzcu z Nazjanzu

Papież Benedykt XVI w latach 2007-2008 wygłosił katechezy śródowe o wszystkich ośmiu Ojcach Kościoła Wschodu i Zachodu, którym należą do wielkich doktorów Kościoła i którym poświęcony jest niniejszy cykl artykułów. Katechezy śródowe o św. Grzegorzcu z Nazjanzu wygłosił papież podczas dwóch audyencji generalnych w 2007 roku⁹. W pierwszej katechezie przybliżył postać św. Grzegorza z Nazjanzu, podając podstawowe informacje o jego życiu, natomiast w drugiej przedstawił niektóre jego nauki, zwracając uwagę na posługę słowa,

⁹ BENEDYKT XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (I). Audyencja generalna 8 sierpnia 2007 roku*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 41-42; TENŻE, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (II). Audyencja generalna 22 sierpnia 2007 roku*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 42-43.

której oddał się św. Grzegorz z Nazjanzu, układając wiele mów, homilii, panegiryków, listów i utworów poetyckich.

Benedykt XVI zwrócił uwagę na to, że nadany św. Grzegorzowi z Nazjanzu przydomek „Teologa” wynika z tego, że teologia nie jest dla św. Grzegorza czysto ludzką refleksją, owocem jedynie skomplikowanych spekulacji, ale rodzi się ona z życia modlitwy i świętości, z nieustającego dialogu z Bogiem¹⁰.

W ramach lekcji religii można wykorzystać katechezy Benedykta XVI o św. Grzegorz z Nazjanzu. Będzie to dodatkowe źródło formalne, jakim jest nauczanie papieskie. Katechezy środowce winny być lepiej wykorzystywane w nauczaniu religii. Systematyczne odwoływanie się do katechez środowcowych może wytworzyć nawyk interesowania się zwyczajnym nauczaniem papieskim u uczniów. Również katecheci winni korzystać z tych treści, które w sposób uporządkowany przedstawiają wybrane zagadnienia. Jak sama nazwa wskazuje, są to katechezy, czyli na katechezie prowadzonej w szkole lub parafii mogą być owocnie wykorzystane.

2.1.2. Fragmenty dotyczące św. Bazylego Wielkiego i św. Grzegorza z Nazjanzu w *Historii Kościoła* napisanej przez Sokratesa Scholastyka

Historia Kościoła napisana przez Sokratesa Scholastyka¹¹ jest świadomą kontynuacją *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei. Obejmuje czas panowania kolejnych cesarzy od Konstantyna Wielkiego do Teodozjusza (lata 306-439). Jest ciekawym źródłem do poznania epoki, w której rodziła się cywilizacja chrześcijańska. Jeden rozdział w księdze dotyczącej czasów panowania Walentyniana I i Walensa (364-378 r.) jest poświęcony św. Bazylemu i św. Grzegorzowi z Nazjanzu¹². Sokrates Scholastyk mówi o tym, że nauki obu przyjaciół opierają się na Piśmie Świętym. Podaje też, że zebrali oni dzieła Orygenesisa i z nich poznali interpretację Pisma Świętego¹³. Należy zauważyć, że św. Bazyli

¹⁰ BENEDIKT XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 42.

¹¹ SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła*, tłum. S.J. Kazikowski, Warszawa 1986. Sokrates Scholastyk był historykiem bizantyjskim, żyjącym na przełomie IV i V wieku. Por. *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. Szymusiak – M. Starowiejski, Poznań 1971, 358.

¹² SOKRATES SCHOLASTYK, *Historia Kościoła* IV, 26, tłum. S.J. Kazikowski, 369-373.

¹³ Tamże, 371.

i św. Grzegorz wspólnie sporządzili antologię tekstów Orygenesusa, zatytułowaną *Filokalia*¹⁴, która wprowadza w lekturę i duchowe rozumienie Pisma Świętego, jest apologią chrześcijaństwa podającą zarazem sposoby prowadzenia dysput i sposoby rozwiązywania problemów, stanowi pochwałę samego Orygenesusa¹⁵.

Lektura fragmentów *Historii Kościoła* Sokratesa Scholastyka dobrze zrealizuje korelację międzyprzedmiotową w szkole w odniesieniu do lekcji historii¹⁶. Z tego też względu studium tego dzieła jest bardziej wskazane na lekcji religii niż w katechezie parafialnej.

2.1.4. Dzieła św. Grzegorza z Nazjanzu

Wśród dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu dysponujemy przede wszyst-

¹⁴ ORYGENES, *Filokalia*, tłum. K. Augustyniak, Warszawa 1979.

¹⁵ K. AUGUSTYNIAK, *Wstęp*, w: ORYGENES, *Filokalia*, V. Postać Orygenesusa nie będzie oddzielnie omawiana w ramach katechezy biblijnej, ponieważ nie należy on do Ojców Kościoła, lecz do pisarzy wczesnochrześcijańskich, jednakże jego imię niejednokrotnie może być wymienione przy okazji innych osób. Ojcowie Kościoła bardzo cenili interpretację Pisma Świętego dokonywaną przez Orygenesusa i z niej czerpali. Uczniowie zatem na katechezie biblijnej mogą się zapoznać z Orygenesem, którego dokładniej przybliżyć im ewentualne studia teologiczne.

¹⁶ Podstawową pozycją na temat korelacji szkolnej w nauczaniu religii jest: P. TOMASIK, *Religia w dialogu z edukacją. Studium na temat korelacji nauczania religii katolickiej z polską edukacją szkolną*, Warszawa 2004. Zob. również: TENZE, *Korelacja nauczania religii z programem szkolnym i duszpasterstwem parafialnym*, „Zeszyty Katechetyczne – Szczecin” (2000), 17, 85-102. Na temat korelacji katechezy biblijnej z lekcją historii zob.: B. STYPUŁKOWSKA, *Korelacja katechezy biblijnej z lekcją historii w świetle podstaw programowych obu przedmiotów*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, 157-169; TAŻ, *Lekcje historii a katecheza biblijna w gimnazjum*, „Polonia Sacra” 25 (2003) 12/56, 341-359; TAŻ, *Korelacja katechezy biblijnej z nauczaniem historii w gimnazjum*, „Homo Dei” 73 (2003) 4 (269), 59-71; TAŻ, *Katecheza biblijna wobec lekcji historii na przykładzie pierwszych cywilizacji*, „Studia Bobolanum” (2003) 3, 157-166; TAŻ, *Szkolna katecheza biblijna a lekcja historii w liceum. Problematyka korelacji międzyprzedmiotowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 31 (2003), 195-210; TAŻ, *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 1)*, „Polonia Sacra” 26 (2004) 14/58, 257-270; TAŻ, *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 2)*, „Polonia Sacra” 27 (2004) 15/59, 299-311; TAŻ, *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, CzST 32 (2004), 213-229; TAŻ, *Starożytna Palestyna pod panowaniem Rzymu z perspektywy katechezy biblijnej*, „Polonia Sacra” 27 (2005) 16/60, 275-287.

kim jego mowami, w których porusza ważne zagadnienia teologiczne, jak również przybliży niektóre wybitne osoby i sam daje się poznać jako człowiek rozmiłowany w Biblii. Podczas katechezy biblijnej można wykorzystać pisma autobiograficzne św. Grzegorza z Nazjanzu, w których otrzymujemy cenne wskazówki o jego stosunku do Pisma Świętego. Należy też przynajmniej wspomnieć o jego mowach teologicznych, ponieważ one należą do jego głównego dorobku. Podczas katechezy można skorzystać również z fragmentów zamieszczonych w brewiarzu, przygotowując tym samym uczniów do korzystania z tej księgi w ramach własnej modlitwy.

Św. Grzegorz z Nazjanzu napisał 206 poematów historyczno-autobiograficznych¹⁷, wśród których wyróżnia się *Opowieść o moim życiu*¹⁸. Uważany jest on za najdoskonalszy w całej literaturze greckiej wzór autobiografii poetyckiej¹⁹. Cechuje go elegijna melancholia, przedstawiająca życie duchowe z taką ekspresją i dramatyzmem, że bywa porównywany do *Wyznań* św. Augustyna²⁰. W poemacie tym św. Grzegorz z Nazjanzu stwierdza, że będąc w odosobnieniu, pragnął rozważać Pismo Święte, kontemplować Słowo Boże, a to jest niewykonalne na pustyni²¹. Skłaniał się ku drodze pośredniej między życiem pustelniczym a aktywnym, z pierwszego zapożyczając medytację, a z drugiego troskę o bliźnich²². Przyjęta przez niego postawa życiowa polegała na tym, aby nie popisywać się ćwiczeniem w doskonałości, ale by żyć w prawdziwej, nie na pokaz przyjaźni z Bogiem²³. Chociaż w poemacie tym nie ma odwołań do Biblii, same wzmianki o roli Pisma Świętego w życiu św. Grzegorza z Nazjanzu są znamienne. Św. Grzegorz mówi o tęsknocie za tym, by rozważać Pismo Święte²⁴, o zdobywaniu z Pisma Świętego mądrości życiowej²⁵ oraz o cenienu ludzi, którzy umieli wydobyć z Pisma Świętego naukę²⁶.

¹⁷ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 233.

¹⁸ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Opowieść o moim życiu*, tłum. A.M. Komornicka, Poznań 2003.

¹⁹ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 233.

²⁰ Tamże.

²¹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Opowieść o moim życiu*, 22.

²² Tamże, 23.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, 22.

²⁵ Tamże, 59.

²⁶ Tamże, 41.

Apologia ucieczki (Mowa 2) należy do najbardziej znanych mów okolicznościowych św. Grzegorza z Nazjanzu. Zawarty w niej wykład o kapłaństwie był inspiracją dla św. Jana Chryzostoma przy *Dialogu o kapłaństwie*²⁷ oraz dla św. Grzegorza Wielkiego przy *Liber regule pastoralis*²⁸. Na pewno te trzy dzieła powinny być lekturą obowiązkową dla kleryków. W odniesieniu do młodzieży szkolnej można te pozycje zalecić. Mowa św. Grzegorza z Nazjanzu zawiera wprawdzie wiele odniesień biblijnych oraz powołuje się na przykład św. Pawła, jednakże jest dziełem bardziej odpowiednim dla studentów teologii niż dla uczniów szkół średnich, dlatego też w katechezie biblijnej raczej nie będzie wykorzystana.

Tytuł „Teologa” nadany jest św. Grzegorzowi z Nazjanzu za jego pięć mów teologicznych wygłoszonych w Konstantynopolu²⁹. W pierwszej mowie ukazuje on metodę teologiczną³⁰, która polega na rozprawianiu o Bogu przez człowieka przygotowanego „wobec ludzi odpowiednich i do pewnej granicy [...] Wobec tych, którzy rzecz tę traktują poważnie”³¹. Pierwsza mowa ma charakter wstępny. Pozostałe poświęcone są kolejno: poznaniu Boga³², Synowi Bożemu (dwie mowy)³³ oraz Duchowi Świętemu³⁴. Traktują o Osobach Trójcy Świętej, umacniając nauczanie soboru w Nicei (325 r.) i przygotowując sobór w Konstantynopolu (381 r.). Ze względu na tytuł „Teologa” mowy te należą do ważnego dorobku św. Grzegorza z Nazjanzu. W wydaniu polskim tych

²⁷ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 231; J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań 1965, 8.

²⁸ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 231.

²⁹ H. VON CAMPENHAUSEN, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa 1998, 92; B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 406; F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 231; BENEDYKT XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (I)*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 41-42.

³⁰ B. STUDER, *Próby dokonania syntezy myśli biblijnej*, w: *Historia teologii*, t. 1: *Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, Kraków 2003, 528-529.

³¹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 27, 3*, w: ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 276. Warto też zwrócić uwagę na Mowę 32 poświęconą zachowaniu umiaru w dyskusjach teologicznych, jako że nie każdy i nie w każdym czasie może rozprawiać o Bogu. W mowie tej św. Grzegorz z Nazjanzu mówi m.in. o trudnościach nauczania (n. 14-16), podaje przykłady biblijne (n. 17-18), wymienia zasady pokory w nauczaniu (n. 19-21), chwali umiarkowanie (n. 24-26) oraz podaje zalety dobrego nauczyciela (n. 32-33).

³² ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 28*, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 284-311.

³³ TENŻE, *Mowa 29 -30*, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 312-343.

³⁴ TENŻE, *Mowa 31*, w: ŚWIĘTY GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 344-363.

mów w przypisach podano wiele odniesień do Pisma Świętego³⁵, co może ułatwić przygotowanie katechezy biblijnej. Uczniowie korzystając z tych mów podczas nauki o prawdach wiary i wyjaśnianiu Symbolu nicejsko-konstantynopolitańskiego, będą mieli wgląd również do konkretnych tekstów biblijnych.

Ponadto w liturgii godzin wykorzystywane są fragmenty następujących dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu: *Mowa paschalna*³⁶, *Mowa pochwalna na cześć Bazylego*³⁷, *Mowa pogrzebowej Ku czci brata Cezarego*³⁸, kazanie 39³⁹, kazanie 45 (dwa razy)⁴⁰ i kazanie 14 (dwa razy)⁴¹. Przytoczone dzieła św. Grzegorza z Nazjanzu mogą być wykorzystane podczas lekcji religii ze względu na ich dostępność. Korzystanie z tekstów liturgii godzin będzie uczniom przybliżało tę formę modlitwy i przekonywało ich, że brewiarz jest nie tylko dla osób duchownych. Dzięki temu katecheta będzie realizował dodatkowo zadania katechezy związane z wychowaniem liturgicznym i wychowaniem do modlitwy.

2.2. Przybliżenie postaci św. Grzegorza z Nazjanzu

Dla celów katechetycznych należy uczniów zapoznać z życiorysami świętych udostępnionymi na stronie brewiarza <http://www.brewiarz.katolik.pl/index.php3>. Dzięki temu uczniowie uzyskają dostęp do wartościowej strony Internetu. Wskazane jest również zapoznanie uczniów z innymi stronami przybliżającymi życie i naukę Ojców Kościoła⁴². Ponadto warto poszczególnych Ojców Kościoła omawiać według jednego schematu, na który składać się będą informacje o rodzinie, wykształ-

³⁵ TENŻE, *Mowy wybrane*, 274-363.

³⁶ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=220>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin II*, 438-439.

³⁷ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=050>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 889-890.

³⁸ *Monastyczna Liturgia Godzin IV*, 439-440.

³⁹ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=048>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 465-466.

⁴⁰ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=051>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 97-98 i <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=219>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin II*, 312-313.

⁴¹ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=217>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin II*, 77-78 i <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=218>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin II*, 209-210.

⁴² Np. <http://patres.pl/>, [25.05.2017].

ceniu, działalności, nauce głoszonej przez danego Ojca, związkach przyjaźni z innymi osobami, głównie świętymi, o których będzie mowa w czasie innych katechez.

Św. Grzegorz z Nazjanzu od urodzenia żył w rodzinie chrześcijańskiej, z domu rodzinnego wyniósł kulturę chrześcijańską, choć chrzest przyjął jako dorosły mężczyzna. Nie musiał dokonywać wyboru między kulturą antyczną a chrześcijaństwem, była w nim naturalna symbioza między wiarą a kulturą. Jednakże odczuwał wewnętrzne pragnienie życia doskonalszego, stąd jego poszukiwanie pustyni i upodobanie w życiu pustelnicznym⁴³. Matka św. Grzegorza z Nazjanzu, Nonna, była pobożną kobietą, pod której wpływem jej mąż, Grzegorz z Nazjanzu Starszy, przyjął chrześcijaństwo. Gdy św. Grzegorz się urodził, jego ojciec był już wówczas biskupem Nazjanzu⁴⁴. Jako dorosły człowiek św. Grzegorz pod naciskiem ojca został wyświęcony na kapłana. Najpierw uciekł i schronił się w pustelni, pisząc na swoje usprawiedliwienie *Apologię ucieczki*. Następnie powrócił do ojca i pomagał mu w pracy duszpasterskiej⁴⁵.

Św. Grzegorz z Nazjanzu kształcił się najpierw w szkole dla retorów w Cezarei Kapadockiej, następnie w szkołach chrześcijańskich w Cezarei Palestyńskiej i Aleksandrii, a potem w pogańskiej wyższej szkole w Atenach, gdzie zawarł dożgonną przyjaźń ze św. Bazylim Wielkim⁴⁶, którą opisał w *Mowie pochwalnej ku czci Bazylego*. Zdobyte wykształcenie wywarło wpływ na życie i działalność pisarską św. Grzegorza z Nazjanzu. W Cezarei Palestyńskiej św. Grzegorz z Nazjanzu pokochał Orygenesę, którego dorobek cenił i starał się przybliżyć innym, chociażby przez wydanie razem ze św. Bazylim *Filokalii*. Tej miłości pozostał wierny do końca życia⁴⁷. Aleksandria dała mu natomiast entuzjazm w służbie Bożej, zamiłowanie do nauki chrześcijańskiej i metodę jej wykładania za pomocą licznych cytatów Pisma Świętego⁴⁸.

Św. Grzegorz z Nazjanzu przyczynił się do odrodzenia wiary katolickiej w Konstantynopolu pod koniec IV wieku, po czterdziestu kilku latach panowania arianizmu⁴⁹. W swych teologicznych rozważaniach opierał się ściśle na Piśmie Świętym i Tradycji, dzięki czemu może

⁴³ J. PLAGNIEUX, *Saint Grégoire de Nazianze Théologien*, Paris 1952, 22.

⁴⁴ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia*, 404.

⁴⁵ Tamże, 404-405.

⁴⁶ Tamże, 404.

⁴⁷ J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 34.

⁴⁸ Tamże, 39.

⁴⁹ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 231; J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 9.

uchodzić również za świadka stanu wiary w ówczesnym Kościele greckim⁵⁰. Św. Bazyle Wielki wyświęcił św. Grzegorza z Nazjanzu na biskupa miasta Sasima, chcąc umocnić swe wpływy metropolity, ale św. Grzegorz nigdy nie objął tego urzędu. Po śmierci swego ojca był jakiś czas w diecezji nazjańskiej, a później poświęcił się życiu kontemplacyjnemu w Seleucji. Gdy został powołany na biskupa Konstantynopola, podjął się tego zadania, reorganizując tamtejszy Kościół. Sobór Powszechny II w Konstantynopolu zatwierdził go jako biskupa, jednakże pod wpływem intryg i niepokoju św. Grzegorz zrzekł się swego urzędu i powrócił w rodzinne strony⁵¹.

Św. Grzegorz z Nazjanzu był samodzielnym uczniem Orygenes⁵². Dlatego w katechezie biblijnej warto zwrócić uwagę na jego mowy odwołujące się do tekstów biblijnych. Można też przy okazji katechezy o św. Grzegorz z Nazjanzu przybliżyć osobę Orygenes. Chociaż Orygenes nie należy do Ojców Kościoła, to należy pamiętać, że Ojcowie Kościoła bardzo sobie cenili jego interpretację Pisma Świętego. Uczniowie zatem na katechezie biblijnej mogą poznać tego pisarza wczesnochrześcijańskiego, co będzie przygotowaniem w ramach lekcji religii do studiów wyższych teologicznych. Jest to zadaniem lekcji przedmiotowych w klasach licealnych. Św. Grzegorz z Nazjanzu przedstawił nową ideę w historii ascezy. Rozwijał kierunek ascetyczny św. Antoniego Pustelnika, którego żywot upowszechnił św. Atanazy Aleksandryjski⁵³. W poemacie autobiograficznym *Opowieść o moim życiu* św. Grzegorz z Nazjanzu, wspominając szukanie swojej drogi życiowej, pisze o fascynacji życiem pustelniczym i osobami proroka Eliasza z Tiszbe (1 Krl 17, 1-6), Jana Chrzciciela (Mt 3, 1-4; Mk 1, 4-6) oraz synów Jonadaba (Jr 35, 6-10). Jednakże wskazuje również na tęsknotę do rozpamiętywania Pisma Świętego. Św. Grzegorz z Nazjanzu zauważa: „Oświecony przez Ducha Świętego, pragnąłem kontemplować Słowo Boże. Zamiar niewykonalny na martwej pustyni!”⁵⁴. Charakteryzując swoje życie, św. Grzegorz pisze: „Wybrałem [...] drogę pośrednią między życiem pustelniczym a aktywnym – od pierwszych zapożyczając medytację, od drugich głęboką troskę o bliźnich [...] Przyjęta przeze mnie filozofia po-

⁵⁰ B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia*, 405.

⁵¹ Tamże, 405.

⁵² H. DE LUBAC, *Przedmowa*, w: J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 2.

⁵³ Tamże. W odróżnieniu od św. Grzegorza z Nazjanzu, św. Bazyle Wielki pozostawał wierny ideałowi wspólnoty mniszej w stylu św. Pachomiusza.

⁵⁴ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Opowieść o moim życiu*, 22.

legała na tym, by nie popisywać się ćwiczeniem w doskonałości, ale by żyć w prawdziwej, a nie na pokaz przyjaźni z Bogiem [...] Mnie osobiście bardziej pociągało życie monastyczne, choć na zewnątrz wydawało się, że obracam się w licznym gronie ludzi. Wewnętrzne odosobnienie jest jednak sprawą duchową, nie fizyczną”⁵⁵. Św. Grzegorz z Nazjanzu przez całe swoje życie doświadczał rozdarcia między dążeniem do samotności i kontemplacji a pracą duszpasterską, związaną z poczuciem obowiązku, wynikającym z przyjętych święceń kapłańskich, a później biskupich⁵⁶. Św. Grzegorz z Nazjanzu jest jednym z nielicznych teoretyków życia duchowego, którzy ukazują możliwość poświęcenia się Bogu w życiu codziennym, bez konieczności zamykania się w klasztorze lub zawierania małżeństwa⁵⁷. Mówi o tym głównie w swoich poematach, gdzie opisuje tzw. ślub większej doskonałości⁵⁸. Gdy św. Grzegorz z Nazjanzu pisze o swojej działalności jako biskupa, stwierdza, że czasem „lepiej powstrzymać się i od mówienia, i od słuchania oraz starać się spojrzeć na wszystko z dystansem”⁵⁹ i wspomina, że takiego postępowania nauczył się z natchnionych słów Pisma Świętego, którym karmił swój umysł, zanim się ostatecznie uformował⁶⁰. Św. Grzegorz z Nazjanzu przybliżył tajemnicę Trójcy Świętej, występując w obronie wiary głoszonej na soborze nicejskim⁶¹. Wypracował słownictwo teologiczne w dziedzinie nauki trynitarniej⁶², z czego korzystali późniejsi teologowie. W średniowieczu nauka św. Grzegorza z Nazjanzu o relacjach w Bogu była podstawą dla wszelkich analiz scholastycznych o Trójcy Świętej⁶³. Św. Augustyn i św. Hieronim czerpali z dorobku św. Grzegorza z Nazjanzu⁶⁴. Uważa się, że wkład św. Grzegorza z Na-

⁵⁵ Tamże, 23.

⁵⁶ V. DESPREZ, *Początki monastycyzmu*, t. 2, tłum. J. Dembska, Kraków – Tyniec 1999, 32; J. BERNARDI, *Saint Grégoire de Nazianze. Le Théologien et son temps*, Paris 1995, 119-121.

⁵⁷ H. DE LUBAC, *Przedmowa*, w: J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 2; *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 176-177.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Opowieść o moim życiu*, 58.

⁶⁰ Tamże, 59.

⁶¹ *Sobór nicejski w opinii potomnych*, w: A. BOBER, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 106; BENEDYKT XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (II)*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 42; P. GALLAY, *La vie de S. Grégoire de Nazianze*, Lyon – Paris 1943, 136.

⁶² *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 176.

⁶³ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 238.

⁶⁴ J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 6.

zjazdu do kultury chrześcijańskiej jest porównywalny z dorobkiem św. Augustyna⁶⁵. W katechezie biblijnej poświęconej tym Ojcom Kościoła warto wspomnieć o wpływie teologów Wschodu na teologów Zachodu, ponieważ w życiu Kościoła ważne jest odnoszenie się do autorytetów. Wskazywanie na wzajemne wpływy istotne jest również dla zrozumienia dziedzictwa Kościoła niepodzielonego.

Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na przyjaźń między św. Grzegorzem z Nazjanzu a św. Bazylim Wielkim. Wspomina o niej św. Grzegorz z Nazjanzu w swojej mowie pochwalnej na cześć św. Bazylego⁶⁶. Opis tej przyjaźni dostępny jest w Liturgii godzin pod datą 2 stycznia, gdzie zamieszczony jest fragment tej mowy w oficjum wspomnienia św. Bazylego Wielkiego i Grzegorza z Nazjanzu, biskupów i doktorów Kościoła⁶⁷. Przyjmuje się, że św. Bazyli był postacią najwybitniejszą spośród trzech Ojców Kapadockich (do których oprócz św. Bazylego i św. Grzegorza z Nazjanzu należał jeszcze św. Grzegorz z Nyssy, rodzony brat Bazylego) i to on określał swych przyjaciół i współpracowników⁶⁸. Jednakże należy wspomnieć wpływ św. Atanazego Aleksandryjskiego, którego św. Grzegorz z Nazjanzu słuchał podczas pobytu w Aleksandrii, i do którego przyłąnił jak do mistrza i ojca w wierze. To o nim św. Grzegorz wygłosił mowę pochwalną⁶⁹, w której chwali go za znajomość Pisma Świętego. Św. Grzegorz z Nazjanzu charakteryzując św. Atanazego pisze, że: „Wyuczył się [...] całego Starego i Nowego Testamentu, tak, jak nikt nie przestudiował nawet jednej z ksiąg. Tym samym wzbogacił się darami kontemplacji nie mniej niż świetnością życia praktycznego, przedziwnie spleając jedno z drugim w łańcuch ze szczerego złota, jaki niewielu potrafiłoby spleść, gdyż życie praktyczne wprowadzało go do kontemplacji, kontemplacja zaś udzielała jego życiu pieczęci autentyczności”⁷⁰. Opis ten bliski jest przekonaniom św. Grzegorza z Nazjanzu, który uważał, że człowiek przez studium Pisma Świętego winien zdobyć mądrość Bożą i według niej żyć, czyli łączyć kontemplację z życiem aktywnym. Również w Alek-

⁶⁵ F. DRĄCZKOWSKI, *Patrologia*, 238.

⁶⁶ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 43. Na cześć Bazylego, biskupa Cezarei Kapadockiej* 15-22, w: ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 485-489.

⁶⁷ *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 889-890.

⁶⁸ H. VON CAMPENHAUSEN, *Ojcowie Kościoła*, 83.

⁶⁹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 21. Pochwała Wielkiego Atanazego, biskupa Aleksandrii*, w: ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 226-243.

⁷⁰ Tamże, 6; ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 228.

sandrii św. Grzegorz z Nazjanzu poznał Dydyma Ślepego, który żył w jej okolicach jako asceta w pustelni, ale jednocześnie wykładał Pismo Święte i nauki teologiczne⁷¹. Przy nim św. Grzegorz z Nazjanzu pogłębił swoją znajomość Orygenes⁷². Podczas lekcji religii i katechezy parafialnej przy omawianiu związków przyjaźni oraz powiązań św. Grzegorza z Nazjanzu z innymi osobami warto zwrócić uwagę na potrzebę doboru przyjaciół, dzięki którym można stawać się lepszymi chrześcijanami. To od nas zależy, z kim się spotykamy i kto ma na nas wpływ. Ważnym tekstem dla zilustrowania przyjaźni między św. Grzegorzem z Nazjanzu a św. Bazylim Wielkim jest fragment zamieszczony w liturgii godzin z *Mowy pochwalnej na cześć Bazylego*⁷³.

2.3. Uwagi katechetyczne związane z realizacją celów dotyczących wiedzy

Formacja teologiczna w ramach katechezy biblijnej w odniesieniu do Ojców Kościoła może być realizowana na wszystkich etapach, w różnym stopniu w zależności od konkretnej osoby. W odniesieniu do św. Grzegorza z Nazjanzu ważne jest zwrócenie uwagi na jego stosunek do Pisma Świętego. Pismo Święte było dla św. Grzegorza z Nazjanzu normą nauki i postępowania. Św. Grzegorz z Nazjanzu może być przykładem osoby żyjącej duchowością biblijną.

Cele dotyczące wiedzy związane z osobą św. Grzegorza z Nazjanzu będą wpływały na realizację sześciu zadań katechezy, o czym będzie mowa w drugiej części. Gdy chodzi o lekcje religii warto pamiętać o tym, że stopień osiągnięcia celów dotyczących wiedzy podlega ocenie szkolnej, a katecheta w odniesieniu do nich powinien przedstawić wymagania programowe.

3. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących umiejętności

Do celów dotyczących umiejętności (formacja praktyczna) będzie należało wykorzystanie wiedzy o Ojcach Kościoła oraz ich pism w pracy

⁷¹ J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 38.

⁷² Tamże, 39.

⁷³ <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=050>, [08.05.2017]; *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 889-890.

z Biblią. Ojcowie Kościoła przypominają, że Pismo Święte ma być odczytywane w ramach tradycji zachowywanej przez Kościół. Komentarze do wybranych ksiąg biblijnych oraz homilie Ojców Kościoła dotyczące konkretnych perykop są przykładami starożytnej interpretacji tekstów biblijnych, która powinna być brana pod uwagę również przy współczesnej katechetycznej interpretacji. Interpretacja Ojców Kościoła, ich metoda pracy z Pismem Świętym i stosowanie słów Pisma Świętego do interpretowania wydarzeń własnego życia winna być wskazówką dla uczniów przy próbach zrozumienia przez nich słowa Bożego i zachętą do zachowywania go w codziennym życiu. Tekst biblijny wyjaśniany podczas katechezy również przez pryzmat Ojców Kościoła utwierdzi uczniów w odkrywaniu przesłania Pisma Świętego w nurcie Tradycji.

Praca z Pismem Świętym ma miejsce zarówno w ramach lekcji religii, jak i katechezy parafialnej, zatem i cele dotyczące umiejętności będą realizowane w obu tych środowiskach. Podczas lekcji religii łatwiej zastosować metody pracy z Pismem Świętym w formie pracy grupowej czy indywidualnej. Jednakże również podczas katechezy parafialnej warto starać się o studiowanie Pisma Świętego w małych grupach. Katecheta może wówczas skorzystać z pomocy animatorów parafialnych, których zaangażowanie w formację młodzieży jest bardzo wskazane.

3.1. Katechetyczna interpretacja biblijna

W katechetycznej interpretacji biblijnej z dorobku św. Grzegorza z Nazjanzu można skorzystać przy zrozumieniu teologicznym tekstu⁷⁴, odwołując się do metody Głos Ojców. Głos Ojców jest metodą polegającą na pracy z tekstem pomocniczym⁷⁵. W naszym przypadku tekstem pomocniczym będzie fragment z dzieła św. Grzegorza z Nazjanzu. Nauczanie Ojców Kościoła należy do Tradycji i z tego względu jest cenne również jako źródło formalne katechezy.

3.2. Zastosowanie metody św. Grzegorza z Nazjanzu w pracy z Biblią

Św. Grzegorz z Nazjanzu w swoim poemacie autobiograficznym *Opowieść o moim życiu* napisał, że najpewniejszym drogowskazem dla

⁷⁴ Na temat katechetycznej interpretacji biblijnej zob.: B. STYPUŁKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015, 279-314.

⁷⁵ Tamże, 366.

niego jest słowo Boże⁷⁶, a na uznanie u niego zasługuje ten, kto ma coś mądrego do powiedzenia i umie wydobyć to, „co się kryje w sercu boskich ksiąg”⁷⁷. Św. Grzegorz z Najzanzu był przekonany, że interpretacja Pisma Świętego winna czerpać mądrość z samego Pisma. Szedł w tym za wskazówkami Orygenes⁷⁸.

Św. Grzegorz z Nazjanzu stosował metodę wykładania nauki chrześcijańskiej za pomocą licznych cytatów Pisma Świętego. Widać to zwłaszcza w jego Mowach teologicznych⁷⁹. Jak wielu Ojców Kościoła w pismach polemicznych stosuje podwójne dowodzenie. Według schematu antycznej retoryki najpierw stara się obalić twierdzenia przeciwników lub wykluczyć zarzuty wysunięte przeciwko określonemu pogładowi, następnie przechodzi do wyłożenia własnych twierdzeń. W odniesieniu do Pisma Świętego, to podwójne postępowanie polega na podważaniu dowodów biblijnych, przytoczonych na uzasadnienie stanowiska przeciwnego i na przedstawieniu swoich dowodów biblijnych⁸⁰. Po soborze nicejskim ta metoda, już od długiego czasu tradycyjna, była możliwa w odniesieniu do Żydów lub heretyków, czyli tych, którzy uznawali autorytet słowa Bożego⁸¹.

Współcześnie ta metoda mogłaby być stosowana w odniesieniu do Świadków Jehowy, którzy przynajmniej formalnie uznają autorytet Pisma Świętego. Chodzi oczywiście o spotkania indywidualne z pojedynczą osobą, która nie jest pewna swojej wiary. Rozmowa biblijna musiałaby się rozpocząć od przyjęcia wiarygodnego przekładu biblijnego lub posługiwania się kilkoma przekładami, w tym tłumaczeniami interlinearnymi⁸².

Podczas katechezy biblijnej można zastosować ćwiczenie polegające na polemice z poglądami Świadków Jehowy, którego celem nie będzie przygotowanie do prawdziwej rozmowy z członkami tej sekty, ale dostarczenie uczniom podstaw biblijnych do uzasadnienia swojej wiary i uodpornienie ich na ewentualne kontakty i propozycje włączenia się w strukturę tej organizacji. W przypadku katechezy dorosłych można pomyśleć

⁷⁶ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Opowieść o moim życiu*, 65.

⁷⁷ Tamże, 41.

⁷⁸ K. AUGUSTYNIAK, *Wstęp*, w: ORYGENES, *Filokalia*, VII, XIII-XIX.

⁷⁹ J.M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog*, 39.

⁸⁰ B. STUDER, *Cechy naukowej pracy teologicznej*, w: *Historia teologii*, 458.

⁸¹ Tamże.

⁸² Korzystanie z dobrego tłumaczenia Biblii jest pierwszą zasadą katechetycznej interpretacji tekstów biblijnych. Por. B. STYPUŁKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 283.

o przygotowaniu katechizowanych do podejmowania polemiki ze Świadkami Jehowy, zwłaszcza gdy chodzi o członków najbliższej rodziny.

3.3. Uwagi katechetyczne związane z realizacją celów dotyczących umiejętności

Formacja praktyczna w ramach katechezy biblijnej w odniesieniu do Ojców Kościoła bardziej niż z etapami katechezy (ewangelizacja, katecheza wtajemniczająca, mistagogiczna, stała) związana jest z wiekiem uczniów. Polega na wykorzystaniu wiedzy o Ojcach Kościoła i ich sposobu pracy z Pismem Świętym w interpretacji tekstów biblijnych. Już w starszych klasach szkoły podstawowej można korzystać z fragmentów pism Ojców Kościoła lub wybranych cytatów.

Cele dotyczące umiejętności związane są ściśle z celami dotyczącymi wiedzy, ponieważ polegają na tym, aby zastosować w praktyce zdobytą wiedzę. Związane są również z zadaniami katechezy, o czym będzie mowa w części drugiej. Gdy chodzi o lekcje religii stopień osiągnięcia celów dotyczących umiejętności również podlega ocenie szkolnej, a katecheta w odniesieniu do nich powinien przedstawić wymagania programowe.

4. Propozycje dla katechezy biblijnej wynikające z realizacji celów dotyczących postawy

Do celów dotyczących postawy (formacja duchowa) będzie należało uwrażliwienie uczniów na praktyki religijne wynikające z prawdy o świętych obcowaniu, a w szczególności oddawanie czci Ojcom Kościoła przez wspomnienia liturgiczne, czytanie i rozważanie fragmentów dzieł Ojców Kościoła w ramach liturgii godzin oraz prywatna modlitwa do Ojców, którzy są świętymi Kościoła. W odniesieniu do katechezy biblijnej ważne będzie naśladowanie przez uczniów duchowości Ojców, która jest duchowością biblijną. Przez studium Pisma Świętego i komentarzy Ojców Kościoła, medytację, dyskusje, dzielenie się, praktykowanie modlitwy w oparciu o teksty biblijne katechizowany będzie realizował cele dotyczące postawy.

Św. Grzegorz z Nazjanzu, czczony na Wschodzie i Zachodzie, może być wspomóżycielem również dla współczesnych uczniów. Edukacja religijna przybliżająca postać św. Grzegorza z Nazjanzu winna uwrażli-

wiać na prawdę o świętych obcowaniu i przyczyniać się do nawiązywania więzi między katechizowanym a Świętym.

4.1. Wspomnienie liturgiczne św. Bazylego Wielkiego i św. Grzegorza z Nazjanzu

W katechezie parafialnej we wspomnienie św. Bazylego i Grzegorza z Nazjanzu można zastosować formę modlitewną, studyjną lub mieszaną. Forma modlitewna może przybrać kształt nabożeństwa słowa Bożego, w którym będzie miało miejsce czytanie Pisma Świętego oraz fragmentu dzieła Ojców Kapadockich. Forma studyjna może przybrać kształt spotkania biblijnego w małych grupach. Na takim spotkaniu wskazane jest czytanie Pisma Świętego, poznawanie fragmentów z dzieł św. Bazylego lub św. Grzegorza z Nazjanzu, osobiste ustosunkowywanie się uczestników do poznanych treści. Forma mieszana, modlitewno-studyjna, może przebiegać w ramach dnia lub wieczoru biblijnego z Ojcami Kapadockimi, na który składać się będzie czytanie Pisma Świętego, wykład w oparciu o dzieło Ojców Kapadockich wyjaśniający tekst biblijny, medytacja indywidualna oraz dzielenie się w małych grupach.

4.2. Fragmenty dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu w ramach Liturgii Godzin

W liturgii godzin w godzinie czytań osiem razy występuje fragment z dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu. Ma to miejsce w następujące dni roku: w 1. tygodniu Adwentu we wtorek, w święto Chrztu Pańskiego, we wspomnienie św. Bazylego i św. Grzegorza z Nazjanzu, w 1. tygodniu Wielkiego Postu w poniedziałek, w 3. tygodniu Wielkiego Postu w sobotę, w 5. tygodniu Wielkiego Postu w sobotę, w Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego oraz w 31. tygodniu zwykłym w piątek.

W 1. tygodniu Adwentu we wtorek czytany jest fragment z kazania 45. zatytułowany w brewiarzu *O godna podziwu zamiano!*⁸³. W święto Chrztu Pańskiego czytany jest fragment kazania *In sancta Lumina* (kazanie 39), zatytułowany w brewiarzu *Chrzest Chrystusa*⁸⁴. We wspomnienie św. Bazylego i św. Grzegorza z Nazjanzu czytany jest fragment z mowy pochwalnej na cześć Bazylego, zatytułowany w brewiarzu *Byliśmy jakby jedną duszą w dwóch ciałach*⁸⁵.

⁸³ *Monastyczna Liturgia Godzin I*, 97-98.

⁸⁴ Tamże, 465-466.

⁸⁵ Tamże, 889-890.

W Wielkim Poście czytane są trzy fragmenty. W 1. tygodniu Wielkiego Postu w poniedziałek i w 3. tygodniu Wielkiego Postu w sobotę czytane są fragmenty kazania *O miłości ubogich* (kazanie 14) zatytułowane w brewiarzu *Okazujemy sobie nawzajem dobroć Boga*⁸⁶ oraz *Służmy Chrystusowi w ubogich*⁸⁷. W 5. tygodniu Wielkiego Postu w sobotę czytany jest fragment kazania 45 zatytułowany w brewiarzu *Będziemy uczestnikami Paschy*⁸⁸.

W Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego czytany jest fragment z *Mowy paschalnej* (mowa 45) zatytułowany w brewiarzu *Pochwała święta zbawienia*⁸⁹.

W okresie zwykłym czytany jest jeden fragment, w 31. tygodniu zwykłym w piątek. Pochodzi on z mowy pogrzebowej *Ku czci brata Cezarego*, zatytułowany w brewiarzu *Święta i pobożna to myśl modlić się za zmarłych*⁹⁰.

W ramach lekcji religii można wykorzystać słowa pochodzące z liturgii godzin podczas modlitwy wstępnej w danym dniu, z mottem z fragmentu dzieła świętego, lub można pomodlić za wstawiennictwem św. Grzegorza z Nazjanzu. W katechezie parafialnej można przygotować formę modlitewną, a mianowicie nabożeństwo słowa Bożego z wykorzystaniem czytania z fragmentu dzieła św. Grzegorza z Nazjanzu lub celebrację Godzin Czytań.

4.3. Prywatna modlitwa do św. Grzegorza z Nazjanzu

Św. Grzegorz z Nazjanzu winien być ukazany uczniom jako Ojciec Kościoła, święty, który cieszy się autorytetem jako nauczyciel Kościoła. Można zaproponować uczniom włączenie tego świętego do prywatnej litanii do Wszystkich świętych, którą uczniowie powinni tworzyć w ramach zajęć katechetycznych, idąc za własnym upodobaniem.

Spotkanie ze św. Grzegorzem z Nazjanzu można wykorzystać do modlitwy za chrześcijan żyjących na Bliskim Wschodzie, zwłaszcza na terenie dzisiejszej Turcji. Ponieważ św. Grzegorz z Nazjanzu związany był ze stolicą biskupią w Konstantynopolu oraz czczony jest również przez Kościół Wschodni, można przy okazji katechezy o tym świętym pamiętać

⁸⁶ *Monastyczna Liturgia Godzin II*, 77-78.

⁸⁷ Tamże, 209-210.

⁸⁸ Tamże, 312-313.

⁸⁹ Tamże, 438-439.

⁹⁰ *Monastyczna Liturgia Godzin IV*, 439-440.

w modlitwie o Konstantynopolu, jego patriarsze, a także o Kościołach prawosławnych odwołujących się do łączności z Konstantynopolem.

4.4. Naśladowanie św. Grzegorza z Nazjanzu w jego duchowości biblijnej

Św. Grzegorz z Nazjanzu w Piśmie Świętym szukał wskazówek dla własnego postępowania. Taki sposób czytania Pisma Świętego może być praktykowany przez współczesnych chrześcijan. Należy jedynie pamiętać o niebezpieczeństwie fundamentalizmu biblijnego, gdy słowa Pisma Świętego odczytujemy bez odniesienia do uwarunkowań historycznych i kulturowych. Dlatego też podczas katechezy biblijnej należy zapoznawać uczniów z katechetyczną interpretacją biblijną, która bierze pod uwagę zrozumienie wyrazowe, teologiczne, a na końcu egzystencjalne⁹¹.

4.5. Uwagi katechetyczne związane z realizacją celów dotyczących postawy

Cele dotyczące postawy związane są ściśle z celami dotyczącymi wiedzy oraz umiejętności, a także z zadaniami katechezy, o czym będzie mowa w części drugiej. Realizacja celów dotyczących postawy uzewewnętrznia się w praktykach religijnych. Gdy chodzi o lekcje religii stopień osiągnięcia celów dotyczących postawy nie podlega ocenie szkolnej i w związku z tym katecheta w odniesieniu do nich nie przedstawia wymagań programowych. Uczestniczenie w praktykach religijnych powinno być brane pod uwagę jedynie w związku z przygotowaniem i dopuszczeniem katechizowanego do przyjęcia sakramentów świętych (np. bierzmowania czy małżeństwa) oraz w związku z wystawieniem opinii dla kandydata do seminarium lub zakonu.

W przypadku lekcji religii katecheta powinien skoncentrować się na wiedzy i umiejętnościach ucznia, podlegających ocenie szkolnej. W przypadku katechezy parafialnej duszpasterz powinien zwrócić uwagę na postawę, wyrażającą się w praktykach religijnych i codziennym postępowaniu.

⁹¹ B. STYPUŁKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 279-314.

5. Katecheza biblijna z wykorzystaniem postaci św. Grzegorza z Nazjanzu w realizacji zadań katechezy

Dyrektoria katechetyczne wymieniają sześć podstawowych zadań katechezy: rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, wychowanie do modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego oraz wprowadzenie do misji⁹², według których grupowana była dotychczas treść katechezy w podstawach programowych. Wszystkie zadania katechezy są ze sobą powiązane i stanowią zróżnicowaną i wieloaspektową całość⁹³. Każde z nich na swój sposób realizuje nadrzędny cel katechezy, którym jest doprowadzenie do wiary dojrzałej, dlatego też każde z tych zadań powinno być brane pod uwagę przy programowaniu katechezy. Przy formułowaniu celu ogólnego jednostki katechetycznej winno być wybrane jedno zadanie nadające kierunek katechezie. Następnie powinny zostać sformułowane cele szczegółowe, które będą odnosiły się kolejno do wiedzy, umiejętności i postawy.

Katecheza biblijna, której głównym celem jest zapoznanie z podstawowymi informacjami o Piśmie Świętym, nabywanie umiejętności poprawnej interpretacji tekstów biblijnych oraz wprowadzenie w duchowość biblijną, może być łączona z katechezą o charakterze ogólnym, której cele ogólne wytyczane są przez poszczególne zadania katechezy. W ten sposób formacja biblijna może być prowadzona w ramach sześciu zadań katechezy. Katecheza biblijna oparta na Ojcach Kościoła, którzy są nauczycielami wiary i modlitwy, przybliży uczniom sposób korzystania z Pisma Świętego charakterystyczny dla czasów patrystycznych. Ten powrót do źródeł, wzbogacony o współczesne badania egzegetyczne, może przyczynić się do głębszego zrozumienia przesłania biblijnego i kierowania się słowem Bożym w codziennym życiu chrześcijan. Ponadto pisma Ojców Kościoła są dla katechezy dokumentami wiary⁹⁴ i jako takie stanowią jego źródło formalne.

Nauka św. Grzegorza z Nazjanzu może być wykorzystana w katechezie biblijnej w realizacji sześciu zadań katechezy. W katechezie

⁹² KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (DOK), Poznań 1998, 85-86; KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (PDK), Kraków 2001, 23-30.

⁹³ PDK, 30.

⁹⁴ DOK, 96; PDK, 32.

biblijnej dotyczącej Ojców Kościoła, przy celach ogólnych związanych z poszczególnymi zadaniami katechezy należy określić element biblijny. Pierwsze cztery zadania katechezy są zbieżne z czterema częściami *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Dyrektoria katechetyczne nazywają je filarami katechezy⁹⁵. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* należy wyszukać wszystkie fragmenty z dzieł św. Grzegorza z Nazjanzu i wykorzystać je w ramach katechezy. Można także wzbogacić katechezę o inne pisma tego Ojca Kościoła. Przy piątym zadaniu katechezy związanym z poznawaniem historii Kościoła, okres patrystyczny należy do podstawowego przekazu treści. Stąd przybliżenie sylwetek wybranych Ojców Kościoła, w tym św. Grzegorza z Nazjanzu, jest bardzo wskazane. Szóste zadanie katechezy dotyczące kształtowania postawy misyjnej będzie związane z nabywaniem podstawowych umiejętności interpretacji tekstów biblijnych, w czym można korzystać z przykładu św. Grzegorza z Nazjanzu. Pierwsze cztery zadania katechezy (rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna i wychowanie do modlitwy) związane są zarówno z określoną wiedzą, umiejętnościami, jak i postawami. Natomiast dwa kolejne zadania (wychowanie do życia wspólnotowego i wprowadzenie do misji) dotyczą głównie postaw, ale również oparte są na konkretnej wiedzy i umiejętnościach.

5.1. Rozwijanie poznania wiary

Jako pierwsze zadanie katechezy dyrektoria katechetyczne wymieniają rozwijanie poznania wiary. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podaje, że realizację tego zadania wyraża przekazanie Symbolu wiary, streszczenia Pisma Świętego i wiary Kościoła⁹⁶. Polskie dyrektoria katechetyczne zwraca uwagę przede wszystkim na poznanie Chrystusa, które dokonuje się przez poznanie Tradycji i Pisma Świętego⁹⁷. Działania katechetyczne nie mogą zaniedbywać poznania treści wiary, które winno prowadzić do rozwoju i pogłębienia osobistej wiary katechizowanego. Poznanie prawd wiary winno mieć wymiar egzystencjalny, który umożliwia interpretowanie życia ludzkiego według myśli Chrystusa⁹⁸. Nauczanie wiary jest ściśle związane z Objawieniem, które jest historią

⁹⁵ DOK, 130; PDK, 33.

⁹⁶ DOK, 85.

⁹⁷ PDK, 24.

⁹⁸ Tamże.

relacji między Bogiem a człowiekiem⁹⁹. Wiarę należy poznawać zatem jako obietnicę, perspektywę i wyzwanie¹⁰⁰. Wiara jest relacją człowieka do Boga. Nauczania wiary nie można redukować do przekazu prawd religijnych¹⁰¹, ale przekazywanie prawd religijnych, konkretnych wiadomości o wierze, jest ważnym elementem nauczania.

Zadanie rozwijania poznania wiary realizuje się zwłaszcza podczas lekcji religii. Wyznaczając cele dotyczące wiedzy, umiejętności i postaw, katecheta winien zwrócić szczególną uwagę na rozumienie przez ucznia poszczególnych prawd wiary. W czasach Ojców Kościoła ludzie w miejscach publicznych dyskutowali na temat rozumienia różnych prawd wiary, rozumienia tajemnicy Chrystusa. Współcześnie chrześcijanie raczej nie rozmawiają o Symbolu wiary. Zdarza się jednak, że katechizowani nie rozumieją formuł wiary. Ważne jest, aby uczniowie pamięciowo opanowali wyznanie nicejsko-konstantynopolikańskie, potrafili wyjaśnić je własnymi słowami oraz wskazać zagadnienia, z jakimi związane są poszczególne artykuły wiary. Służy temu szczególnie lekcja religii, która charakteryzuje się przekazywaniem wiadomości w szerszym zakresie niż inne formy katechetyczne.

W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* poszczególne artykuły wiary wyjaśniane są przy pomocy różnych odniesień biblijnych oraz cytatów wielkich teologów, w tym również Ojców Kościoła, którym poświęcony jest niniejszy cykl publikacji. Biblijne podstawy dogmatów oraz nauki o sakramentach Kościoła znajdują się również we wszystkich podręcznikach dogmatyki, dlatego też i w nauce religii przy wyjaśnianiu prawd wiary, liturgii i życia Kościoła należy korzystać z tekstów biblijnych, czemu służy katecheza biblijna. Nauka św. Grzegorza z Nazjanzu dotycząca prawd wiary może być zastosowana również w typowej katechezie biblijnej, w której źródłem formalnym jest fragment z Pisma Świętego przyjęty jako główny tekst katechetyczny. Katechetyczna interpretacja biblijna zakłada poszerzenie komentarza o kontekst doktrynalny, czyli odniesienie tekstu biblijnego do prawdy wiary znajdującej się w Credo. Gdy krygmat zostanie powiązany z określonym artykułem wiary, wówczas przy interpretacji katechetycznej tekstu biblijnego można poruszyć zagadnienie dogmatyczne związane z wyznawaną wiarą, a tym samym realizować pierwsze zadanie katechezy, jakim jest rozwijanie poznania wiary.

⁹⁹ M. MAJEWSKI, *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995, 7.

¹⁰⁰ Tamże, 8.

¹⁰¹ Tamże.

Należy podkreślić wkład św. Grzegorza z Nazjanzu w zachowywanie nauki wyrażonej w symbolu nicejsko-konstantynopolitańskim. Realizowanie zadania rozwijania poznania wiary w kontekście katechezy biblijnej o św. Grzegorz z Nazjanzu będzie dotyczyło wybrania z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* wszystkich fragmentów, które odnoszą się do Credo. Św. Grzegorz z Nazjanzu znany jest głównie jako teolog broniący ortodoksyjnej nauki o Trójcy Świętej¹⁰². Dlatego też w katechezie biblijnej można posłużyć się jego tekstami, wykorzystując metodę Głos Ojców¹⁰³ przy teologicznym wymiarze katechetycznej interpretacji biblijnej¹⁰⁴.

Katechizm Kościoła Katolickiego w części pierwszej poświęconej Wyznaniu wiary¹⁰⁵ czterokrotnie powołuje się na św. Grzegorza z Nazjanzu¹⁰⁶. Za pierwszym i drugim razem w odniesieniu do nauki o Trójcy Świętej. W *Katechizmie* podano dwukrotnie tytuł św. Grzegorza z Nazjanzu – „Teolog”¹⁰⁷. Podano, że katechumenom w Konstantynopolu przekazał następujące streszczenie wiary trynitarniej: „Przede wszystkim strzeżcie tego cennego depozytu, dla którego żyję i walczę, z którym pragnę umrzeć, który pozwala mi znosić wszelkie cierpienia i gardzić wszystkimi przyjemnościami. Mam na myśli wyznanie wiary w Ojca i Syna, i Ducha Świętego. Dzisiaj powierzam je wam. Przez to wyznanie za chwilę zanurzę was w wodzie i was z niej podniosę. Daję je wam po to, by towarzyszyło i patronowało wam przez całe życie. Daję wam jedno Bóstwo i Potęgę. Jednego istniejącego w Trzech i zawierającego Trzech na różny sposób. Bóstwo bez różnicy substancji czy natury, stopnia wyższego, który podnosi, ani stopnia niższego, który poniża... Nieskończona współnaturalność Trzech nieskończonych. Cały Bóg w każdym z osobna... Bóg Trójjedyny ujmowany jako całość... Nie zacząłem jeszcze myśleć o Jedności, a już Trójca ogarnia mnie swoim blaskiem. Nie zacząłem jeszcze myśleć o Trójcy, a już obejmuje mnie Jedność...”¹⁰⁸. Powyższe słowa św.

¹⁰² B. ALTANER – A. STUIBER, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 406.

¹⁰³ B. STYPUŁKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 366.

¹⁰⁴ Tamże, 279-314.

¹⁰⁵ KKK 26-1065.

¹⁰⁶ KKK 256, 537, 684, 980.

¹⁰⁷ KKK 256, 684.

¹⁰⁸ Św. GRZEGORZ z NAZJANZU, *Orationes*, 40, 41; cyt. za: KKK 256. Cały tekst tej mowy zob. Św. GRZEGORZ z NAZJANZU, *Mowa 40. O świętym chrzcie*, w: Św. GRZEGORZ z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 436-463.

Grzegorza z Nazjanzu mogą być wykorzystane w katechezie w kontekście odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych i uroczystego wyznania wiary, co ma miejsce podczas przygotowania do sakramentu bierzmowania.

W rozdziale trzecim odnoszącym się do wyznania wiary w Ducha Świętego¹⁰⁹ wymieniony jest św. Grzegorz z Nazjanzu, „Teolog”, który tłumaczy prawdę trynitarną w następujący sposób: „Stary Testament głosił wyraźnie Ojca, Syna zaś bardzo niejasno. Nowy objawił Syna i pozwolił dostrzec Bóstwo Ducha. Teraz Duch mieszka pośród nas i udziela nam jaśniejszego widzenia samego siebie. Nie było bowiem rzeczą roztropną głosić otwarcie Syna, gdy nie uznawano jeszcze Bóstwa Ojca, i dodawać Ducha Świętego jako nowy ciężar, jeśli można użyć nieco śmiałego wyrażenia, kiedy jeszcze Bóstwo Syna nie było uznane... Jedynie na drodze postępu i przechodzenia «od chwały do chwały» światło Trójcy Świętej zajaśnieje w pełniejszym blasku”¹¹⁰. Dla potrzeb katechezy biblijnej warto wykorzystać uwagę św. Grzegorza z Nazjanzu o objawieniu poszczególnych Osób na kartach Pisma Świętego, aby zrozumieć, że przyjęcie całego orędzia biblijnego jest potrzebne do odkrywania prawdy o Bogu, który zawsze będzie dla człowieka Tajemnicą.

Następne cytaty z mów św. Grzegorza dotyczą chrztu. Najpierw przy akapitach poświęconych chrztowi Jezusa w Jordanie mowa jest o chrzcie sakramentalnym, dzięki któremu człowiek jest upodobniony do Chrystusa, i cytowane są następujące słowa św. Grzegorza z Nazjanzu: „Mamy pogrzebać się z Chrystusem przez chrzest, by z Nim zmarłychwstać; zstąpmy z Nim, abyśmy z Nim zostali wyniesieni; wzniesmy się z Nim w górę, abyśmy z Nim dostąpili chwały”¹¹¹. Dobrze te słowa ilustrują naukę św. Pawła wyrażoną w jego listach (Rz 6, 2-4; Kol 3, 1-4; 1 Kor 15, 12-28 i inne), a dotyczącą życia chrześcijańskiego.

W dalszej części Katechizm wyjaśniając wyznanie, że jest jeden chrzest na odpuszczenie grzechów, przytacza sformułowanie św. Grzegorza z Nazjanzu o pokucie, że jest ona „mozolnym chrztem”¹¹². Nauka ta może być wykorzystana w katechezie inicjacji chrześcijańskiej, podczas której katecheta, przygotowując do pierwszej Komunii Świętej, odwołuje się do sakramentu chrztu, a także przygotowuje do pierwszej spowiedzi świętej. W katechezie młodzieżowej ukazanie związku między chrztem a pokutą wydaje się jeszcze bardziej wskazane.

¹⁰⁹ KKK 683-747.

¹¹⁰ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Orationes theologicae* 5, 26; cyt. za: KKK 684.

¹¹¹ TENZE, *Orationes* 40, 9; cyt. za: KKK 537.

¹¹² Tamże 39, 17; cyt. za: KKK 980.

Powyższe fragmenty *Katechizmu Kościoła Katolickiego* mogą być również zastosowane przy realizacji wychowania liturgicznego dotyczącego sakramentów. Ponadto należy pamiętać, że zadanie rozwijania poznania wiary oprócz wyznania wiary związane jest także z Pismem Świętym. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* wskazuje streszczenie Pisma Świętego jako realizację rozwijania poznania wiary¹¹³, co należy uczynić przez ukazanie historii zbawienia. Przedstawia ona Objawienie Boże, przez które Bóg daje poznać siebie i swe zbawcze plany oraz urzeczywistnia je w czynach i słowach wewnętrznie ze sobą powiązanych¹¹⁴. W biblijnej historii zbawienia na katechezie wyróżnia się trzy etapy: Stary Testament, życie Jezusa Chrystusa i historia Kościoła¹¹⁵. W katechezie biblijnej w odniesieniu do historii zbawienia można wykorzystać mowę św. Grzegorza z Nazjanzu *Pochwała Machabejczyków*, którą mamy dostępną w polskim tłumaczeniu¹¹⁶. Machabejczycy, bohaterowie ze Starego Testamentu, mogą być ukazani jako przykłady wiary dla współczesnych chrześcijan.

5.2. Wychowanie liturgiczne

Drugim zadaniem katechezy według dyrektorium katechetycznych jest wychowanie liturgiczne. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* wskazuje, że komunie z Chrystusem prowadzi do celebracji Jego zbawczej obecności w sakramentach, a szczególnie w Eucharystii¹¹⁷. Polskie dyrektorium katechetyczne uściśla, że wychowanie liturgiczne dokonuje się zarówno przez nauczanie, które wyjaśnia tajemnice wiary i sposoby jej celebrowania, jak i przez sam udział w liturgii¹¹⁸. Liturgię nazywa uprzywilejowanym miejscem dla katechezy¹¹⁹. Polskie dyrektorium katechetyczne wyjaśnia zasadę nauczania i uczestnictwa. Liturgia bez objaśnienia może stać się zespołem niezrozumiałych czynności, a sama wiedza o liturgii, nie mająca związku z życiem chrześcijanina, zaprzecza istotnemu celowi katechezy. W życiu chrześcijańskim celebrowanie

¹¹³ DOK, 85.

¹¹⁴ W. GRANAT, *Dogmatyka*, EK 4, 26.

¹¹⁵ DOK, 130; PDK, 33.

¹¹⁶ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowa 15. Pochwała Machabejczyków*, w: J.M. SZYMUŚIAK, *Grzegorz Teolog*, 315-322.

¹¹⁷ DOK, 85.

¹¹⁸ PDK, 25.

¹¹⁹ Tamże.

wiary zajmuje centralne miejsce, dlatego też katecheza winna zawsze wyprzedzać udział w liturgii i jednocześnie czuwać, aby to, co chrześcijanin przeżywa i czego doświadcza w liturgii, zostało przeniesione w jego codzienne życie¹²⁰. Zadanie wychowania liturgicznego realizuje się zwłaszcza w czasie celebracji liturgicznych, w mniejszym stopniu podczas lekcji religii. Wyznaczając cele dotyczące wiedzy, umiejętności i postaw, katecheta winien zwrócić szczególną uwagę na rozumienie przez ucznia liturgii, praktykowanie modlitwy liturgicznej, czyli przystępowania do sakramentów świętych i uczestniczenie w Eucharystii, oraz właściwą postawę liturgiczną – świadome spotkanie z Chrystusem-Kapłanem oraz uczestniczenie w Jego Mistycznym Ciele. Zadanie wychowania liturgicznego związane jest z zadaniem wychowania do modlitwy. Wyżej w odniesieniu do katechezy biblijnej było powiedziane, że nauka o sakramentach i liturgii ma swoje podstawy biblijne. Poza tym Pismo Święte jest uroczyście proklamowane podczas liturgii słowa. Katecheza biblijna winna przygotowywać uczniów do słuchania słowa Bożego oraz korzystania z sakramentów.

Przy realizacji zadania wychowania liturgicznego można wykorzystać fragmenty z mów św. Grzegorza z Nazjanzu o chrzcie i pokucie, o których była mowa wyżej. Ponadto należy zwrócić uwagę na inne fragmenty, które są zamieszczone w części drugiej Katechizmu, poświęconej celebracji misterium chrześcijańskiego¹²¹. W dziale drugim tej części, dotyczącym sakramentów Kościoła¹²², dwukrotnie cytowany jest św. Grzegorz z Nazjanzu. Najpierw przy nauce o chrzcie, a potem przy sakramencie święceń. W odniesieniu do chrztu cytowany jest obszerny fragment: „Chrzest jest najpiękniejszym i najwspanialszym darem Boga... Nazywamy go darem, łaską, namaszczeniem, oświeceniem, szatą niezniszczalności, obmyciem odradzającym, pieczęcią i wszystkim, co może być najcenniejsze. *Darem* – ponieważ jest udzielany tym, którzy

¹²⁰ Tamże. Na temat wychowania liturgicznego zob.: B. STYPUŁKOWSKA, *Zadania szkolnej katechezy biblijnej w kształtowaniu duchowego zaangażowania podczas celebracji eucharystycznej*, w: *Pokochać Chrystusa w Eucharystii*, red. B. Kozłowski – B. Stypułkowska, Częstochowa 2004, 83-108; TAŻ, *Przygotowanie do Mszy świętej w ramach szkolnej katechezy biblijnej*, CzST 35-36 (2007-2008), 177-196; TAŻ, *Zagadnienie szkolnej katechezy biblijnej kandydatów do sakramentu bierzmowania w perspektywie chrystocentrycznej*, CzST 33 (2005), 147-165; TAŻ, *Chrzest w katechezie biblijnej kandydatów do bierzmowania*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek – M. Borda, Częstochowa 2016, 301-320.

¹²¹ KKK 1066-1690.

¹²² Tamże 1210-1666.

nic nie przynoszą; *laską* – ponieważ jest dawany nawet tym, którzy zawinili; *chrztem* – ponieważ grzech zostaje pogrzebany w wodzie; *namaszczeniem* – ponieważ jest święty i królewski (a królów się namaszcza); *oświeceniem* – ponieważ jest jaśniejącym światłem; *szatą* – ponieważ zakrywa nasz wstyd; *obmyciem* – ponieważ oczyszcza; *pieczęcią* – ponieważ strzeże nas i jest znakiem panowania Boga¹²³. Powyższy fragment z mowy św. Grzegorza z Nazjanzu może uzupełnić przekaz biblijny o chrzcie zanurzającym w Chrystusa (Rz 6, 3-4), który jest darem Bożym, dzięki któremu zostaje zgładzony grzech (Rz 6, 6-7; 1 J 1, 8-9), ponieważ w chrzcie jednoczymy się z Chrystusem w Jego śmierci dla grzechu (Rz 6, 1-11)¹²⁴; namaszczeniem, czyli upodobnieniem do Chrystusa (1 J 2, 27), przyobleczeniem się w Chrystusa (Ga 3, 27); oświeceniem, pozwalającym zrozumieć słowo Boże (Łk 24, 45); szatą zakrywającą wstyd (2 Kor 5, 2-5); obmyciem, które oczyszcza (Tt 3, 5) i pieczęcią Ducha Świętego (Rz 8, 9-11; 1 Kor 12, 13; 2 Kor 3, 17-18)¹²⁵.

Następnie przy omawianiu sakramentu święceń przytoczony jest cytat z Mowy 2. św. Grzegorza z Nazjanzu, w której zawarty jest wykład o kapłaństwie. W Katechizmie podany jest następujący cytat: „Trzeba zacząć od oczyszczenia siebie, zanim będzie się oczyszczało innych; trzeba posiąść naukę, by móc uczyć; trzeba stać się światłem, by oświecać, samemu zbliżyć się do Boga, by innych do Niego przybliżyć, być uświęconym, by uświęcać, prowadzić za rękę i radzić rozumnie. Wiem, czyimi jesteśmy sługami, w jakim stanie się znajdujemy i kim jest Ten, do kogo zmierzamy. Znam wielkość Boga i słabość człowieka, ale także jego moc. [Kim więc jest kapłan? Jest] obrońcą prawdy, wznosi się z aniołami, wielbi z archaniołami, składa na ołtarzu dary ofiarne, uczestniczy w kapłaństwie Chrystusa, odnawia stworzenie, przywraca w nim obraz Boży, przysposabia je do świata wyższego i, co najważniejsze: *jest przebóstwiany i przebóstwia*”¹²⁶. Fragment ten dotyczący kapłaństwa może być wykorzystany na lekcji religii traktującej o sakramencie święceń. W katechezie biblijnej przy tym temacie należy przybliżyć uczniom List do Hebrajczyków.

W kontekście katechezy biblijnej realizującej drugie zadanie katechezy można jeszcze odnieść się mów liturgicznych św. Grzegorza

¹²³ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Orationes* 40, 3-4; cyt. za: KKK 1216.

¹²⁴ G.R. BEASLEY-MURRAY, *Chrzest*, w: *Słownik teologii św. Pawła*, red. G.F. Hawthorne – R.P. Martin – D.G. Reid, red. wyd. polskiego K. Bardski, Warszawa 2010, 114-115.

¹²⁵ Tamże, 115-116.

¹²⁶ Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Orationes* 2, 71-74; cyt. za: KKK 1589.

z Nazjanzu z okazji świąt¹²⁷, które przybliżają tajemnicę chrześcijańskiego misterium. Święta kościelne przeżywane w ciągu roku liturgicznego związane są z proklamowaniem konkretnych tekstów biblijnych, dzięki czemu teksty te mogą być ukazane w kontekście liturgicznym¹²⁸.

5.3. Formacja moralna

Trzecim zadaniem katechezy według dyrektorów katechetycznych jest formacja moralna. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* podaje, że katecheza powinna przekazywać uczniom postawy Chrystusa, a nieodzownym punktem odniesienia dla formacji moralnej jest Kazanie na Górze, w którym Jezus podejmuje na nowo Dekalog i wyciska na nim ducha błogosławieństw¹²⁹. Kazanie na Górze jest interpretacją Dekalogu. Zaczyna się od ośmiu błogosławieństw, a kończy przypowieścią o domu zbudowanym na skale, które oznacza tych, którzy słuchają słowa Bożego i zachowują je. Zadanie formacji moralnej związane jest z wychowaniem liturgicznym, zwłaszcza sakramentami Kościoła oraz celami dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy. Realizacja zadania formacji moralnej dokonuje się zarówno podczas lekcji religii, jak i katechezy parafialnej czy też formacji w ramach sakramentu pokuty i pojednania, zwłaszcza gdy jest on praktykowany u stałego spowiednika.

Warto zwrócić uwagę na to, że formacja moralna stawia sobie za cel przede wszystkim przekazanie katechizowanym i ukształtowanie w nich postawy Jezusa-Nauczyciela¹³⁰. Naśladowanie Chrystusa natomiast zakłada poznanie Go. Poznajemy Go głównie z Pisma Świętego. W Nowym Testamencie wprost, w Starym Testamencie w prorocत्वach, typach, w charakterystykach człowieka sprawiedliwego, np. w Psalmie 1.

Katecheza biblijna winna być oparta na tekstach ze Starego i Nowego Testamentu, aby w nich odnajdywać rysy charakterystyczne dla Syna Bożego. W formacji moralnej wielką pomocą jest czytanie Pisma Świę-

¹²⁷ TENŻE, *Mowa 38. Na Boże Narodzenie*, w: Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 415-424; TENŻE, *Mowa 39. Na święto Świąteł*, w: Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 425-435; TENŻE, *Mowa 41. Na święto Pięćdziesiątnicy*, w: Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 464-474; TENŻE, *Mowa 45. II mowa na święto Paschy*, w: Św. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, 530-547.

¹²⁸ B. STYPULKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 300-301.

¹²⁹ DOK, 85.

¹³⁰ PDK, 26.

tego w celu poznania Jezusa i życie rytmem *Lectio divina*¹³¹. Kierowanie się słowem Bożym w życiu oznacza jego słuchanie i zachowywanie. Przykładem takiego podejścia do słowa Bożego jest św. Grzegorz z Nazjanzu. Dlatego też w kontekście katechezy biblijnej realizującej trzecie zadanie katechezy należy przyjąć od św. Grzegorza z Nazjanzu kierowanie się słowem Bożym w codzienności. Wyrazem takiej postawy jest zredagowanie razem ze św. Bazylim¹³² reguł moralnych opartych na tekstach biblijnych¹³³. Osiemdziesiąt zasad postępowania napisanych jest według jednego schematu. Najpierw przedstawiona jest reguła moralna, a następnie podanych jest kilka cytatów z Nowego Testamentu, odnoszących się do danej sprawy.

Taki sposób przedstawienia treści biblijnych przypomina współczesną katechetyczną metodę biblijną, nazywaną Ewangeliczną (lub biblijną) rewizją życia¹³⁴. Metoda ta polega na omówieniu jakiegoś życiowego zdarzenia w świetle Ewangelii. W katechezie biblijnej opartej na działalności i pismach św. Grzegorza z Nazjanzu można zaproponować uczniom wyszukiwanie adekwatnych wskazań biblijnych dotyczących określonych sytuacji życiowych. Katechizowani winni w Piśmie Świętym szukać reguł postępowania, doskonalać umiejętność interpretacji tekstów biblijnych przez uwzględnianie kontekstu kulturowo-historycznego. Takie podejście uchroni uczniów przed fundamentalizmem biblijnym, który jest niewłaściwy¹³⁵, a typowy na przykład dla Świadców Jehowy.

5.4. Wychowanie do modlitwy

Czwartym zadaniem katechezy według dyrektorium katechetycznych jest wychowanie do modlitwy. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*

¹³¹ B. STYPULKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 304.

¹³² *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 88.

¹³³ ŚW. BAZYLI WIELKI, *Pisma ascetyczne*, tłum. J. Naumowicz, t. 1, Kraków – Tyniec 1994, 97-247. Na temat tego dzieła zob. L. LÈBE, *Saint Basile et ses Règles morale*, „Revue Bénédictine” 75 (1965), 193-200.

¹³⁴ B. STYPULKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 382-383; J. KUDASIEWICZ, *Nowe formy apostołatu biblijnego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973) 5-6, 289-296; TENŻE, *Proforystyka pastoralna. Pismo Św. jako księga Ludu Bożego*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szłaga, Poznań – Warszawa 1986, 266-269; R. KAMIŃSKI, *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*, w: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, 157-158; A. DŁUGOSZ – B. STYPULKOWSKA, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, 113.

¹³⁵ B. STYPULKOWSKA, *Biblijna formacja katechetów*, 307-308.

wskazuje, że komunია z Chrystusem prowadzi uczniów do przyjęcia postawy modlitewnej i kontemplacyjnej, jaką On posiadał. Nauczyć modlić się z Jezusem to znaczy modlić się z tymi samymi uczuciami, z jakimi On zwracał się do Ojca: adoracją, uwielbieniem, dziękczynieniem, zaufaniem, prośbą, podziwem dla Jego chwały¹³⁶. Zadanie wychowania do modlitwy związane jest z wychowaniem liturgicznym oraz celami dotyczącymi głównie postawy. Wdrażanie do modlitwy winno się dokonywać głównie przez samą modlitwę. W nauce modlitwy bowiem nie tyle chodzi o poznanie teorii, ile o zdobywanie doświadczenia wynikającego z praktykowania modlitwy.

Katechizm Kościoła Katolickiego w czwartej części poświęconej modlitwie chrześcijańskiej¹³⁷ w dziale pierwszym, w słowie wstępnym, tłumaczącym czym jest modlitwa, podaje sformułowanie św. Grzegorza z Nazjanzu, że modlitwa jest „zjednoczeniem całej Trójcy Świętej z całym wnętrzem (człowieka)”¹³⁸, a w rozdziale trzecim przytacza jego wskazówkę, że „Trzeba przypominać sobie o Bogu częściej, niż oddychamy”¹³⁹. *Katechizm Kościoła Katolickiego* nazywa św. Grzegorza z Nazjanzu mistrzem życia duchowego¹⁴⁰. W rozdziale drugim w odniesieniu do prośby o Ducha Świętego, znowu przywoływany jest chrzest. Cytowany jest tam następujący fragment: „Jeśli Duch nie ma być wielbiony, to jakże przebóstwiałby mnie przez chrzest? A jeśli ma być wielbiony, to dlaczego nie ma być przedmiotem szczególnego kultu?”¹⁴¹. Fragment powyższy może być wykorzystany przy realizacji wychowania liturgicznego, gdy omawiany jest sakrament chrztu świętego.

W odniesieniu do wychowania do modlitwy należy pamiętać, że św. Grzegorz z Nazjanzu miał upodobanie do przebywania w pustelniach. Modlitwą charakterystyczną dla pustelników jest modlitwa psalmami. Jego przyjaciel św. Bazyli jako organizator monastycyzmu wschodniego¹⁴² opracował modlitwy psalmów¹⁴³. Prawdopodobnie św. Grzegorz z Nazjanzu cenił sobie tę modlitwę. Księga Psalmów była też księgą modlitwy samego Chrystusa. W opisach Męki Chrystusa przekazanych przez

¹³⁶ DOK, 85.

¹³⁷ KKK 2558-2865.

¹³⁸ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Orationes* 16, 9; cyt. za: KKK 2565.

¹³⁹ TENZE, *Orationes theologicae*, 1, 4; cyt. za: KKK 2697.

¹⁴⁰ KKK 2697.

¹⁴¹ ŚW. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Orationes theologicae* 5, 28; cyt. za: KKK 2670.

¹⁴² *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, 89.

¹⁴³ JAN PAWEŁ II, *List apostołski „Patres Ecclesiae”*, „L'Osservatore Romano” 1 (1980) 3, 14.

Ewangelistów mamy tego świadectwo (Mt 27, 46; Mk 15, 34; Łk 23, 46). Wprowadzając w modlitwę psalmami, wprowadzamy w modlitwę Chrystusa, która trwa do dzisiaj w liturgii godzin. W katechezie biblijnej realizującej czwarte zadanie katechezy należy za przykładem św. Grzegorza z Nazjanzu wdrażać uczniów w praktykę modlitwy psalmami.

5.5. Wychowanie do życia wspólnotowego

Piątym zadaniem katechezy według dyrektorów katechetycznych jest wychowanie do życia wspólnotowego. Przede wszystkim chodzi o przygotowanie do życia we wspólnocie Kościoła i odnalezienie w niej swojego miejsca. Zadanie to jest związane z poznawaniem historii Kościoła na przestrzeni wieków. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* przy tym zadaniu mówi także o wymiarze ekumenicznym¹⁴⁴. Katecheza ma zachęcać do przyjaznej postawy w stosunku do innych Kościołów i wspólnot chrześcijańskich. Zadanie wychowania do życia we wspólnocie związane jest z wychowaniem do modlitwy oraz celami dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy.

W przypadku katechezy przybliżającej sylwetki i pisma Wschodnich Ojców Kościoła, z czasów, gdy Kościół był niepodzielony, ma miejsce poznanie wspólnego dziedzictwa. Przy tym zadaniu można w pełni wykorzystać treści dotyczące św. Grzegorza z Nazjanzu przytoczone w ramach celów szczegółowych odnoszących się do wiedzy, umiejętności i postaw, zarówno w formie lekcji szkolnej, jak i katechezy parafialnej.

5.6. Wprowadzenie do misji

Szóstym zadaniem katechezy według dyrektorów katechetycznych jest wprowadzenie do misji. Polskie dyrektorium katechetyczne przypomina o wezwaniu do realizacji mandatu misyjnego danego przez zmarłych Pana¹⁴⁵.

Na przykładzie Ojców Kościoła uczeń może poznać starożytne polemiki dotyczące rozumienia prawd wiary. W przypadku św. Grzegorza z Nazjanzu mamy do czynienia z formułowaniem się nauki o Trójcy Świętej. Dzięki katechezie uczeń nabierze przekonania do konieczności rozwijania poznania wiary, aby być przygotowanym do jej uzasadnienia

¹⁴⁴ DOK, 86.

¹⁴⁵ PDK, 29.

wobec niewierzących lub prowadzenia rozmów z osobami, które skłaniają się do przystąpienia do Świadków Jehowy.

Życie codzienne zgodne z zasadami wiary, wzbogacone dobrą znajomością Symbolu oraz treści Pisma Świętego i umiejętnością jego poprawnej interpretacji, jest podstawą do zaangażowania apostołskiego, do którego przygotowuje systematyczna katecheza. Zadanie wprowadzenia do misji jest ściśle związane z zadaniem rozwijania poznania wiary oraz celami odnoszonymi się do wiedzy ucznia.

Zakończenie

Ojcowie Wschodni i Zachodni, którzy są określani wielkimi doktorami Kościoła, mogą być dla współczesnych katechizowanych nauczycielami wiary. Ponieważ żyli w okresie Kościoła niepodzielnego, podkreślanie ich wspólnego dziedzictwa sprzyja kształtowaniu postawy ekumenicznej. Ich stosunek do Pisma Świętego, wykorzystywanie tekstów biblijnych w nauczaniu, komentarzach i modlitwie pomaga w formacji biblijnej, która jest celem katechezy biblijnej. Być może spotkanie uczniów z Ojcami Kościoła w ramach katechezy będzie sprzyjało rozwijaniu w nich duchowości biblijnej. Treści te są widoczne w odniesieniu do postaci św. Grzegorza z Nazjanzu. Należy on do Wschodnich Ojców Kościoła. Pierwsze sobory: Sobór Nicejski I (325) i Sobór Konstantynopolitański I (381) również miały miejsce na Wschodzie. Wyznanie wiary zwane dzisiaj Symbolem nicejsko-konstantynopolitańskim było omawiane i przybliżane chrześcijanom zarówno przez teologów wschodnich, jak i zachodnich. Zatem jest to wspólne dziedzictwo, które winien poznawać katechizowany.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na celach dotyczących wiedzy, umiejętności i postawy w odniesieniu do życia i pism św. Grzegorza z Nazjanzu oraz na realizacji zadań katechezy, w których można wykorzystać nauczanie św. Grzegorza z Nazjanzu. Rozróżnienie celów szczegółowych na cele odnoszące się do wiedzy, cele odnoszące się do umiejętności i cele odnoszące się do postawy wynika z praktyki katechetycznej stosowanej powszechnie w szkołach na różnych poziomach. Wykorzystano ten schemat dla potrzeb katechezy biblijnej. W przypadku Ojców Kościoła cele dotyczące wiedzy odnoszą się do wiadomości o życiu i dziełach omawianego świętego, ze zwróceniem uwagi na pisma i wypowiedzi mające związek z Pismem Świętym; cele dotyczące

umiejętności związane są z praktycznym wykorzystaniem metody biblijnej danego Ojca lub przytoczeniem jego komentarza biblijnego przy czytaniu i interpretowaniu fragmentów biblijnych; zaś cele dotyczące postawy wynikają z nawiązania więzi z omawianym Ojcem, który dla katechizowanego ma stać się nauczycielem wiary i modlitwy jako wielki doktor Kościoła i człowiek żyjący duchowością biblijną. Omówiono także sześć zadań katechezy (rozwijanie poznania wiary, wychowanie liturgiczne, formacja moralna, wychowanie do modlitwy, wychowanie do życia wspólnotowego, wprowadzenie do misji), wskazując w jaki sposób katecheza biblijna związana z osobą św. Grzegorza z Nazjanzu może włączyć się w realizację poszczególnych zadań. Programowanie katechezy i podstawa programowa koncentrują się wokół powyższych zadań, dlatego też ważne jest w przypadku treści o Ojcach Kościoła znaleźć właściwe odniesienie do nich i powiązać zadania z celami szczegółowymi katechezy, dotyczącymi wiedzy, umiejętności i postawy. W przypadku piątego zadania związek ten jest oczywisty, natomiast przy innych zadaniach należy umiejętnie połączyć problematykę ogólną katechezy ze specyfiką katechezy biblijnej i dobrać odpowiednie treści dotyczące św. Grzegorza z Nazjanzu.

Eastern Church Fathers in Biblical Catechesis. St. Gregory of Nazianzus Summary

The present paper continues a series of publications on Eastern and Western Fathers of the Church in biblical catechesis. The Fathers who are recognized with the titles of the Great Doctors of the Church were selected for presentation. The series is neither focused on patristic research, nor concerned in presentation of the broad spectrum of topics related to a particular Father of the Church in catechesis, but it is intended to draw the practical application for biblical catechesis out of the life and works of Fathers.

The paper were presented propositions for biblical catechesis resulting from the realization of purposes of gaining knowledge, acquiring skills and abilities, and building attitudes. The purpose of gaining knowledge can be realised by presenting information concerning life and writings

of St. Gregory of Nazianzus, with particular attention to the writings and statements related to the Bible; the purpose of acquiring skills and abilities can be achieved by using some St. Gregory's statements to interpret biblical passages; the purpose of building attitudes can be fulfilled by establishing personal relation to St. Gregory of Nazianzus, who is to become a teacher of faith and prayer for the catechised person, as a great Doctor of the Church and a man of biblical spirituality.

There were presented propositions for biblical catechesis resulting from the realization of six basic tasks of catechesis. The first four of them (promotion of knowledge of the faith, liturgical education, moral formation and teaching to pray) are in accordance with the four parts of the *Catechism of the Catholic Church*. Therefore there were indicated all fragments taken out of the St. Gregory's of Nazianzus writings and related to each of these tasks, which can be found in the *Catechism of the Catholic Church*. As far as the fifth task of catechesis is concerned (education for community life), its realization includes gaining knowledge on the history of the Church, therefore presentation of St. Gregory's personality is advisable with respect to the knowledge of the patristic period, being the basic material to present. The sixth task of catechesis (introduction to mission) is connected with acquiring the basic skills in interpretation of biblical texts, so that St. Gregory's competences can serve as an example.

Słowa kluczowe: katecheza biblijna, katecheza lekcyjna, katecheza parafialna, Ojcowie Kościoła.

Keywords: biblical catechesis, religion classes, parish catechesis, Fathers of the Church.

Bibliografia

1. Opracowania

- Altaner B. – Stuiber A., *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990.
- Augustyniak K., *Wstęp*, w: Orygenes, *Filokalia*, Warszawa 1979, V-XXXVI.
- Beasley-Murray G.R., *Chrzest*, w: *Słownik teologii św. Pawła*, red. G.F. Hawthorne – R.P. Martin – D.G. Reid, red. naukowa wyd. polskiego K. Bardski, Warszawa 2010, 112-118.
- Benedykt XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (I). Audiencja generalna 8 sierpnia 2007 roku*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 41-42.

- Benedykt XVI, *Św. Grzegorz z Nazjanzu (II). Audyencja generalna 22 sierpnia 2007 roku*, „L'Osservatore Romano” 28 (2007) 10-11, 42-43.
- Bernardi J., *Saint Grégoire de Nazianze. Le Théologien et son temps*, Paris 1995.
- Campenhausen H. von, *Ojcowie Kościoła*, tłum. K. Wierszyłowski, Warszawa 1998.
- Chałupniak R., *Katechetyka jako teologia praktyczna. Zdefiniowanie tożsamości eklezjalnej*, „Studia Katechetyczne” (2013) 9, 55-70.
- Danielski W., *Doktor Kościoła*, w: EK 4, 34-36.
- Desprez V., *Początki monastycyzmu*, tłum. J. Dembska, t. 2, Kraków – Tyniec 1999.
- Długosz A. – Stypułkowska B., *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000.
- Drączkowski F., *Patrologia*, Pelplin – Lublin 1998.
- Gallay P., *La vie de S. Grégoire de Nazianze*, Lyon-Paris 1943.
- Granat W., *Dogmatyka*, w: EK 4, 23-28.
- Groń R., *Doktor Kościoła*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, 197-199.
- Jan Paweł II, *List apostolski „Patres Ecclesiae”*, „L'Osservatore Romano” 1 (1980) 3, 14-16.
- Kamiński R., *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*, w: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, 157-158.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kochel J., *Katecheza biblijna*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana Ks. Biskupowi Gerardowi Kuszowi, wykładowcy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. R. Chałupniak – J. Kochel – J. Kostorz – W. Spyka, Opole 2004, 155-157.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2001.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998.
- Kudasiewicz J., *Nowe formy apostołatu biblijnego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 26 (1973) 5-6, 289-296.
- Kudasiewicz J., *Proforystyka pastoralna. Pismo Św. jako księga Ludu Bożego*, w: *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. Szlaga, Poznań – Warszawa 1986, 266-269.
- Lébe L., *Saint Basile et ses Règles morale*, „Revue Bénédictine” 75 (1965), 193-200.
- Majewski M., *Spotkania katechezy z teologią*, Kraków 1995.
- Monastyczna Liturgia Godzin*, Watykan 1985.
- Orygenes, *Filokalia*, tłum. K. Augustyniak, Warszawa 1979.
- Plagnieux J., *Saint Grégoire de Nazianze Théologien*, Paris 1952.
- Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. Szymusiak – M. Starowieyski, Poznań 1971.
- Sobór nicejski w opinii potomnych*, w: A. Bober, *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 106-107.
- Sokrates Scholastyk, *Historia Kościoła*, tłum. S.J. Kazikowski, Warszawa 1986.
- Studer B., *Cechy naukowej pracy teologicznej*, w: *Historia teologii. Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, Kraków 2003, 439-464.
- Studer B., *Próby dokonania syntezy myśli biblijnej*, w: *Historia teologii*, t.1: *Epoka patrystyczna*, red. A. di Berardino – B. Studer, Kraków 2003, 513-532.
- Stypułkowska B., *Biblijna formacja katechetów*, Częstochowa 2015.

- Stypułkowska B., *Chrzest w katechezie biblijnej kandydatów do bierzmowania*, w: *Rozbudzić pamięć chrztu. Chrzest w historii, teologii i katechezie*, red. R. Ceglarek – M. Borda, Częstochowa 2016, 301-320.
- Stypułkowska B., *Katecheza biblijna wobec lekcji historii na przykładzie pierwszych cywilizacji*, „*Studia Bobolanum*” (2003) 3, 157-166.
- Stypułkowska B., *Korelacja katechezy biblijnej z lekcją historii w świetle podstaw programowych obu przedmiotów*, w: *Rodzina – Szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasik, Warszawa 2003, 157-169.
- Stypułkowska B., *Korelacja katechezy biblijnej z nauczaniem historii w gimnazjum*, „*Homo Dei*” 73 (2003) 4 (269), 59-71.
- Stypułkowska B., *Lekcje historii a katecheza biblijna w gimnazjum*, „*Polonia Sacra*” 25 (2003) 12.56, 341-359.
- Stypułkowska B., *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, *CzST* 32 (2004), 213-229.
- Stypułkowska B., *Przygotowanie do Mszy świętej w ramach szkolnej katechezy biblijnej*, *CzST* 35-36 (2007-2008), 177-196.
- Stypułkowska B., *Starożytna Palestyna pod panowaniem Rzymu z perspektywy katechezy biblijnej*, „*Polonia Sacra*” 27 (2005), 16/60, 275-287.
- Stypułkowska B., *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 1)*, „*Polonia Sacra*” 26 (2004) 14/58, 257-270.
- Stypułkowska B., *Starożytny Egipt w podręcznikach do historii dla szkół ponadgimnazjalnych z punktu widzenia katechezy biblijnej (cz. 2)*, „*Polonia Sacra*” 27 (2004) 15/59, 299-311.
- Stypułkowska B., *Szkolna katecheza biblijna a lekcja historii w liceum. Problematyka korelacji międzyprzedmiotowej*, *CzST* 31 (2003), 195-210.
- Stypułkowska B., *Wschodni Ojcowie Kościoła w katechezie biblijnej. Św. Atanazy Aleksandryjski*, *VeC* 8 (2017), 337-373.
- Stypułkowska B., *Zadania szkolnej katechezy biblijnej w kształtowaniu duchowego zaangażowania podczas celebracji eucharystycznej*, w: *Pokochoać Chrystusa w Eucharystii*, red. B. Kozłowski – B. Stypułkowska, Częstochowa 2004, 83-108.
- Stypułkowska B., *Zagadnienie szkolnej katechezy biblijnej kandydatów do sakramentu bierzmowania w perspektywie chrystocentrycznej*, *CzST* 33 (2005), 147-165.
- Szymusiak J.M., *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań 1965.
- Św. Bazyli Wielki, *Pisma ascetyczne*, t. 1, tłum. J. Naumowicz, Kraków-Tyniec 1994, 97-247.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 15. Pochwała Machabejczyków*, w: J.M. Szymusiak, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Poznań 1965, 315-322.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 38. Na Boże Narodzenie*, w: Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 415-424.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 39. Na święto Świateł*, w: Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 425-435.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 40. O świętym chrzcie*, w: Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 436-463.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 41. Na święto Pięćdziesiątnicy*, w: Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 464-474.

- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowa 45. II mowa na święto Paschy*, w: Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967, 530-547.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Mowy wybrane*, Warszawa 1967.
- Św. Grzegorz z Nazjanzu, *Opowieść o moim życiu*, tłum. A.M. Komornicka, Poznań 2003.
- Tomasik P., *Kluczowe pojęcia katechetyki fundamentalnej*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, 29-44.
- Tomasik P., *Korelacja nauczania religii z programem szkolnym i duszpasterstwem parafialnym*, „Zeszyty Katechetyczne – Szczecin” (2000) 17, 85-102.
- Tomasik P., *Program uniwersalny a program autorski*, „Pastores” (2002) 16 (3), 26-32.
- Tomasik P., *Religia w dialogu z edukacją. Studium na temat korelacji nauczania religii katolickiej z polską edukacją szkolną*, Warszawa 2004.

2. Netografia

- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=048>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=050>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=051>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=217>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=218>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=219>, [08.05.2017].
- <http://www.brewiarz.katolik.pl/indeksy/pokaz.php3?id=6&nr=220>, [08.05.2017].